

УДК 821.161.2+821.162.1 М. Бажан

Юлія Булаховська
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

МИКОЛА БАЖАН І ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

У статті розглядається поетична творчість українського письменника Миколи Бажана у контексті польської літератури. Крім того, досліджуються спроби Бажана популяризувати кращі зразки польського письменства в Україні.

Ключові слова: Бажан, польська література.

The article deals with poetry by Ukrainian artist Mykola Bazhan in the context of Polish literature. Bazhan's attempts to popularize some masterpieces by Polish authors in Ukraine were also analysed.

Keywords: Bazhan, Polish literature.

W artykule rozpatrzono spuściznę liryczną poety ukraińskiego Mikołaja Bażana w kontekście literatury polskiej. Ponadto analizuje się próby Bażana w zakresie promowania najlepszych wzorców polskiego piśmiennictwa na Ukrainie.

Słowa kluczowe: Bażan, literatura polska.

Ця тема є плідною навіть для розгорнутого літературознавчого аналізу — за розміром конкретного матеріалу та його змістом. Але тут, у стислій статті для «Полоністичних студій», я обмежусь лише тезами, отже, проблему «польського контексту» навколо творчості Миколи Бажана зведу лише до деяких тематичних тез. Перше — це поезія Бажана (оригінальна) на польську тематику, найяскравіше представлена його поемою «Міцкевич в Одесі». Ця поема на історичний сюжет — справді про певне перебування в Одесі великого польського поета, що мала наслідки в його біографії і навіть у громадянській його діяльності. Поема — блискуча щодо поетичного викладу з художнього погляду. Проте вона не має певного «сюжетного стержня», а складається з різних «художніх замальовок». Скажімо, «Пісня про три ножі» — це повстанська тематика, «Мазурка», де в центрі уваги є постать (чарівна зовні й «чорна» насправді, на зразок мачухи в повісті М. В. Гоголя «Майская ночь, или утопленница»). Постать, на жаль, історична — графині Кароліни Собанської, зовні доброзичливої й безтурботної господарки світського салону, насправді коханки генерала де Вітта — автора першого доносу на декабристів («Південного Союзу»): «Господиня шумних учт Одеси, Героїня збуджених розмов Про її належні Богу меси. І де Вітту відданий альков» [4, т. 1, с. 375].

Прекрасним віршем щодо «чеканної форми» і вражаючої образності написані інші частини поеми Бажана «Міцкевич в Одесі», скажімо, «Над морем», яка цілком може існувати і як самостійна замальовка берегів і хвиль Чорного моря в Одесі.

Окремою тематично можуть бути і такі частини згаданої поеми, як «Імпровізація» — про творчі «поетичні виступи» Адама Міцкевича, який володів і великим даром безпосередньої імпровізації (це неодноразово зі здивуванням і захопленням відзначали його сучасники, котрі слухали такі «імпровізації»).

Сильне враження (емоційно-пейзажне) справляє і поетична частина «Буря»: це і картина моря, нібито образотворча, і людське психологічне сприйняття морської бурі з її страшною загрозою для життя людини.

Центральною, водночас завершальною, «підсумковою» є фінальна частина «Дві постаті», в якій ідеться про творчі взаємини двох видатних сучасників (найбільших поетів Росії і Польщі, тобто Адама Міцкевича і Олександра Сергійовича Пушкіна).

Справа в тому, що хоч взаємини цих двох видатних митців і були позитивно творчими, та не завжди «ідилічними». Пушкін був патріотом Росії, Міцкевич — однозначним ворогом щодо її урядових кіл. Поема Пушкіна «Медный Всадник» — це полемічна відповідь Міцкевичу у його третій частині «Дзядів»: «Олешкевич», «Пам'ятник Петру Великому», «Дорога до Росії».

Микола Бажан у своїй поемі бере лише позитивно-творчу ідею їхнього спілкування, де сказано образно:

«І так вони удвох ступають
По тій землі, де назавжди
Приморські кручі зберігають
Їх сум, їх шепіт, їх сліди.
Нехай крізь ці таврійські доли,
По цих жовтавих берегах
Міцкевич з Пушкіним ніколи
У парі не верстали шлях,
Але уже не розлучити
Ні їх слідів, ні їх доріг
У дім прийдешнього, розкритий
Рукою вічності для них».
[4, т. 1, с. 391]

Другою темою в розробці проблеми «Бажан і польська література» може бути критично-творча діяльність українського письменника щодо «відкриття» української науково-читацькій громадськості окремих польських літературних постатей. Серед них: Ципрія́н-Каміль Норвід (практично друга половина ХІХ століття), а також сучасники Бажана, передусім Ярослав Івашкевич і Ванда Василевська. Бажан чимало перекладав із поезії Івашкевича, зокрема, звернув увагу на його «Київські вірші» («Блакитний палац», «Круглоуніверситетська», вірш про доньок Ярослава Мудрого. До того ж має значення взаємолістування (дружне обох письменників).

Окремо можна говорити і про блискучі переклади Бажана зі «складного», філософсько-інтелектуального Норвіда, що, на думку українського поета, став у Польщі «провідником» нового, не стільки романтичного, скільки «інтелектуального» поетичного слова, котре дало поштовх для усієї польської поезії ХХ століття. Вражають своїм трагізмом, героїчним звучанням і водночас глибоким ліризмом переклади Бажана поезії Юліуша Словацького, насамперед «Похорон капітана Мейзнера»: «Його труну взяли з шпиталю друзі, Щоб поховати десь в кутку глухим. Ні мати сліз над ним не ляла в тузі, Ані хреста могильного над ним...» [4, т. 2, с. 350].

Із критичних статей Бажана привертає увагу нарис «Незабутня Ванда». Польську письменницю Ванду Василевську я особисто добре пам'ятаю, а також її публічні виступи в Уфі (під час евакуації 1941–1942 років). Пригадую дискусію в письменницьких «евакуаційних колах», де Бажан і мій батько (академік Л.А. Булаховський) відстоювали думку, що Ванда Василевська — розумна і чарівна жінка. Багато хто з того ж «письменницького товариства» вважав її «грубою мужланкою» в чоботях, із цигаркою в зубах. «Дискутантанти» мали рацію. Ванда Василевська — дочка міністра закордонних справ санаційної Польщі, освічена жінка (вона володіла вільно французькою

й німецькою мовами, хоча погано знала російську і зовсім не володіла українською); могла бути чарівною на якомусь музичному й літературному вечері й ... полковником Війська Польського — у чоботях, із цигаркою в зубах на військових вченнях.

Можна згадати і плідну редакторську роботу Бажана як голови редколегії «Антології польської поезії» у двох томах (1979), яку видавали у Києві у видавництві «Дніпро», з «величезними боями», особливо том II (XX століття), звідки безпідставно вилучали деяких відомих авторів, наприклад, Віславу Шимборську, бо вона сказала щось «антиурядове», або переклади деяких інших авторів, якщо українські перекладачі були «не в моді», зокрема Ліни Костенко.

Оригінальна поетична й критична творчість Миколи Бажана заслуговує на спеціальну увагу. Героїчна тема в ній («Поема про Кірова») «Безсмертя»; «Балада про капітана Гастелло» — звичайно органічно героїчна, але завжди «зігріта» лірично, що надає їй глибокого емоційного звучання: рядки з «Поєми про Кірова»: «Він бачив, як натхненно підводилися зали, коли він із Трибуни до залу вниз ішов». Характеристика капітана Гастелло, що свідомо повів свій неушкоджений літак на власну загибель, на фашистську танкову колону на шосе: «Безтрепетні руки тримають штурвал; літак свій останній бере перевал», або рядок із поеми на історичний сюжет «Данило Галицький»: «І помсти лютої гроза його спокійні очі проріза».

Я почала свою стислу статтю з того, що проблема творчості Бажана, зокрема, в «польському контексті», ще не вичерпана. На цьому «літературознавчо» наполягаю.

Ще можу додати кілька «хвалебних» слів про якість поетичних перекладів саме Бажана і саме з польської літератури.

Я вже говорила про польські переклади, скажімо, Павла Тичини. Це не переклади у прямому розумінні, а українські своєрідні «переспіви», нав'язані творчістю Адама Міцкевича, свідомо «українізовані» й «фольклоризовані» перекладачем.

Славетними є переклади Максима Рильського, зокрема, поема Адама Міцкевича «Пан Тадеуш». Це теж не прямий переклад, а розширена творча обробка поезії «польського вєща» на основі «компенсації образності» й власних доречних «додатків» українського перекладача для українського читача нашої доби (своєрідні «вставки» в поетичній формі у вигляді «коментарів» до тексту).

Микола Бажан художньо перекладає польських авторів, виходячи з розуміння їхньої людської особистості та їх історичної доби. Бажан ніколи нічого від себе не додає (в дрібницях: для ритму чи ритму). Він «подає» романтично-героїчно-трагічного Юліуша Словацького; він «подає» інтелектуально-філософського Ципріяна-Каміля Норвіда, не намагаючись його «спростити». Єдине, що він іноді робить (це, мабуть, із дружніх почуттів), — це «покрощує» художньо Ярослава Івашкевича, щоб він в українських текстових «варіантах» сприймався «видатнішим» митцем, ніж є насправді. Більшість перекладів Миколи Бажана українською мовою цілком можна сприймати як українські оригінальні вірші. У нього і в перекладі все звучить афористично: «У небі високому йшли літаки, несучи на крилах червоні зірки» — яскравий кольоровий образ або «категоричний вислів»: «Ніколи, ніколи не буде Україна рабою фашистських катів» («Клятва»).

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія польської поезії у двох томах / Примітки упорядників: В. П. Ведіної і Ю. Л. Булаховської. — К. : «Дніпро», 1979.
2. «Вступне слово» Ярослава Івашкевича.
3. Микола Бажан // Українська літературна енциклопедія. — Т. 1. — С. 109–110.
4. Бажан М. Твори в чотирьох томах, 1984–1985 / Микола Бажан. — К. : «Дніпро».